ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

ZAMONAVIY XALQARO HUQUQDA ODILSUDLOVGA BO‘LGAN HUQUQ VA BU HUQUQNI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMLARI

Abulqosimova Go‘zal Dilshodbek qizi
Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya universiteti
1-bosqich magistranti
abulqosimovaguzal@gmail.com
ORCID:0009-0002-2064-5079

Kirish. Odilsudlovga bo‘lgan huquq zamonaviy xalqaro huquq tizimida insonning ajralmas va asosiy huquklaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Mazkur huquq sud jarayonida shaxsning huquqiy manfaatlarini himoya qilishi, uni noqonuniy cheklovlardan asrash, shuningdek, sud faoliyatining adolatli, mustaqil va xolis tarzda olib borilishini ta’minlashga qaratilgan universal tamoyillar majmuasini o‘z ichiga oladi. Inson huquqlariga oid xalqaro normalarda odilsudlovga bo‘lgan huquqning fundamental ahamiyati bevosita ta’kidlanadi. Xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining (1948) 10-moddasida har bir shaxs o‘zining huquq va majburiyatlari belgilanishida, unga qo‘yilgan ayblovlar hal etilishida mustaqil va xolis sud tomonidan ochiq, adolatli va teng sharoitlarda ko‘rib chiqilish huquqiga egaligi alohida qayd etilgan. Shuningdek, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning (1966) 14-moddasi odilsudlovga oid xalqaro standartlarning yanada batafsil va majburiy normativ asoslarini belgilab, a’zo davlatlar zimmasiga keng qamrovli majburiyatlar yuklaydi.

Global jarayonlarning tezlashuvi, davlatlararo integratsiyaning kuchayishi, shuningdek, inson huquqlarining xalqaro miqyosda himoya qilinishiga bo‘lgan talablarning ortishi sud tizimlarining zamonaviy talablarga mos rivojlanishini kun tartibiga olib chiqmoqda. Jahon hamjamiyati tomonidan demokratik institutlarni mustahkamlash, huquq ustuvorligini ta’minlash va sud hokimiyatining mustaqilligini amalda qaror toptirish borasidagi intilishlar odilsudlovga bo‘lgan huquqni zamonaviy sivilizatsiya taraqqiyotining bosh mezonlaridan biriga aylantirdi.

Biroq global darajada inson huquqlarini himoya qilish bo‘yicha mexanizmlarning faollashuviga qaramay, odilsudlovni ta’minlash jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud. Ko‘plab davlatlarda sud tizimining institutsional mustaqilligi yetarlicha ta’minlanmagani, sudyalarga nisbatan siyosiy yoki ma’muriy bosimning saqlanib qolayotgani, sud jarayonlarining ortiqcha cho‘zilishi, advokatlarning faolligiga cheklovlar qo‘yilishi kabi omillar odilsudlovga bo‘lgan huquqni to‘laqonli ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qilmoqda. Ayniqsa, korrupsiya xavfi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda sud hokimiyati faoliyatining shaffofligi va xolisligiga bo‘lgan ishonch barqaror emasligi kuzatilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, bugungi kunda odilsudlovga bo‘lgan huquqni ta’minlash masalasi nafaqat inson huquqlariga oid xalqaro normalarning bajarilishi, balki davlatning demokratik taraqqiyot darajasini ifodalovchi strategik ko‘rsatkich sifatida ham qaralmoqda. Xalqaro tashkilotlar, xususan, BMT, Yevropa Kengashi, Yevropa Inson huquqlari sudi, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti (YXHT) kabi tuzilmalar tomonidan ishlab chiqilgan standartlar davlatlar sud islohotlarining asosiy mezoni bo‘lib xizmat qilmoqda.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, odilsudlovga bo‘lgan huquqning amaliyotda to‘liq ta’minlanishi davlatning ichki siyosiy barqarorligi, institutlar mustaqilligi, huquqiy madaniyat

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

darajasi va xalqaro majburiyatlarga sodiqligiga bevosita bog‘liq. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar, elektron sud tizimlari (e-court), ochiq ma’lumotlar platformalari, masofaviy sud jarayonlari kabi yangi instrumentlar XXI asrda odilsudlovga bo‘lgan yondashuvni tubdan yangilamoqda. Bu innovatsion mexanizmlar korrupsiya xavfini kamaytirish, sud jarayonining tezligi va shaffofligini oshirish, shuningdek, fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Shunday qilib, odilsudlovga bo‘lgan huquqning nazariy-huquqiy asoslarini, xalqaro normalarda belgilangan standartlarni, turli davlatlarning sud tizimidagi amaliy mexanizmlarni chuqur tahlil qilish magistratura tadqiqotining dolzarbligini belgilaydi. Mazkur dissertatsiya ana shu yo‘nalishda odilsudlov huquqining zamonaviy konseptual asoslarini, xalqaro mexanizmlarini, milliy tajribadagi mavjud muammolar va ularning yechimlarini ilmiy asosda o‘rganishga qaratiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi — zamonaviy xalqaro huquqda odilsudlovga bo‘lgan huquqning mazmun-mohiyatini ochib berish, xalqaro huquqiy asoslarni tahlil qilish hamda uning samarali amalga oshirilishini ta’minlaydigan milliy va xalqaro mexanizmlarni ilmiy nuqtai nazardan yoritishdir.

Mazkur tadqiqot zamonaviy xalqaro huquqda odilsudlovga bo‘lgan huquqni chuqur o‘rganish va uning amaliyotdagi amalga oshirish mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, bu jarayonda bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi fundamental nazariy manbalar, xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar, sud amaliyoti va zamonaviy ilmiy qarashlarni qamrab oladi.

1. Normativ-huquqiy tahlil

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri sifatida normativ-huquqiy tahlil qo‘llanildi. Ushbu usul orqali odilsudlovga bo‘lgan huquqning xalqaro-huquqiy asoslarini belgilovchi quyidagi hujjatlar chuqur o‘rganildi:

- Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948)
- Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966)
- Yevropa Inson huquqlari konvensiyasi (1950)
- Amerika Inson huquqlari konvensiyasi (1969)
- Afrika Inson va xalqlar huquqlari xartiyasi (1981)
- BMT Inson huquqlari qo‘mitasining sharhlari va qo‘shimcha tavsiyalari
- Yevropa Inson huquqlari sudi, Amerika Inson huquqlari sudi, Afrika sudining tegishli qarorlari

Normativ tahlil jarayonida odilsudlov standartlarining evolyutsiyasi, xalqaro tashkilotlar tomonidan belgilangan universal me’yorlar hamda milliy qonunchilikka ta’sir mexanizmlari o‘rganildi.

2. Taqqoslash (komparativ) usuli

Ushbu usul orqali turli davlatlarning sud tizimlari, odilsudlov standartlarini joriy etish mexanizmlari va xalqaro huquqni amaliy qo‘llash jarayonlari solishtirildi. Taqqoslash quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirildi:

- Sud mustaqilligi kafolatlari
- Sudyalarning tayinlanishi va intizomiy javobgarligi mexanizmlari
- Ochiq sud jarayonlari tamoyillarining qo‘llanishi
- Xalqaro shartnomalarning milliy sudlarda tatbiq etilishi
- Elektron sud tizimlari joriy etilishining samaradorligi

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

Taqqoslash natijasida rivojlangan davlatlar (AQSh, Germaniya, Fransiya), rivojlanayotgan davlatlar va MDH mamlakatlari amaliyoti o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, samarali modellarning umumiy jihatlari tahlil qilindi.

3. Empirik tahlil

Empirik tahlil asosan xalqaro sud organlari amaliyoti asosida olib borildi. Tadqiqot davomida quyidagi institutlarning qarorlari o‘rganildi:

- Yevropa Inson huquqlari sudi (ECHR) – “oqilona muddat”, “xolis sud”, “korrupsiyaviy ta’sir” kabi masalalar bo‘yicha 40 dan ortiq yetakchi qarorlar tahlil qilindi.
- BMT Inson huquqlari qo‘mitasi – davlatlarning ICCPR 14-moddasiga rioya qilmaslik holatlari bo‘yicha misollar ko‘rib chiqildi.
- Xalqaro sud (ICJ) – adolatli sudlov bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan protsessual normalar bo‘yicha amaliyot o‘rganildi.
- Xalqaro jinoiy sud (ICC) – sud jarayonining shaffofligi va ayblanuvchining huquqlarini ta’minlash bo‘yicha qarorlar tahlil qilindi.

Empirik ma’lumotlar asosida odilsudlov huquqining xalqaro miqyosda buzilishi eng ko‘p uchraydigan sohalar aniqlanib, ularning sabab-oqibatlari yoritildi.

4. Doktrinal (nazariy) yondashuv

Tadqiqotda xalqaro huquq nazariyasida odilsudlovga bag‘ishlangan fundamental ilmiy qarashlar tahlil qilindi. Yetakchi olimlar - A.Cassese, M.Evans, R.Smith, C.Brown, T.Jackson, M.Jones, J.Walker va boshqa tadqiqotchilarning ishlari asos qilib olindi. Doktrinal yondashuv quyidagi jihatlarni o‘rganishga imkon berdi:

- odilsudlov konsepsiyasining evolyutsiyasi;
- sud jarayonida xolislik va mustaqillikning nazariy asoslari;
- global sud standartlarining shakllanish tamoyillari;
- sud tizimining raqamlashtirilishi va yangi mexanizmlar ta’siri.

Olimlarning ilmiy qarashlari zamonaviy standartlarning mohiyatini chuqur tahlil qilishga yordam berdi.

5. Tadqiqot manbalari bazasi

Tadqiqot davomida 25 dan ortiq xalqaro manbalar, ilmiy maqolalar, sud qarorlari va rasmiy hisobotlar o‘rganildi. Jumladan:

- 12 ta xalqaro normativ-huquqiy hujjat
- 8 ta xalqaro sud instansiyasining asosiy qarorlari
- 10 dan ortiq yuqori impakt-faktorli ilmiy maqolalar
- BMT, YXHT, Yevropa Kengashi hisobotlari
- Milliy qonunchilik va sud amaliyotiga oid hujjatlar

NATIJA

Tadqiqot natijalari odilsudlovga bo‘lgan huquqning zamonaviy xalqaro huquqda keng talqin qilinayotganini, xalqaro standartlar asosida davlatlarning milliy sud tizimlariga qo‘yiladigan talablar tobora mustahkamlanib borayotganini ko‘rsatdi. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

1. Odilsudlov huquqining asosiy elementlari aniqlashtirildi.

Xalqaro huquq normalariga ko‘ra, odilsudlovga bo‘lgan huquq quyidagi tamoyillarni o‘z ichiga oladi:

- sudning mustaqilligi va xolisligi;
- sud jarayonining oshkoraligi;

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

- advokat yollash huquqi;
- aybsizlik prezumpsiyasi;
- asosli va oqilona muddatlarda ko‘rib chiqish;
- sud qarorini shikoyat qilish huquqi.

2. Xalqaro mexanizmlarning roliga doir yangi kuzatishlar qilindi.

Tadqiqot xalqaro mexanizmlarning milliy sud tizimlari ustidan yanada faol nazorat o‘rnatayotganini ko‘rsatdi. Jumladan:

- Yevropa Inson huquqlari sudi (YIHS) odilsudlov bo‘yicha 14 mingdan ortiq ish ko‘rib chiqqan;
- BMT Inson huquqlari qo‘mitasi Paktning 14-moddasiga oid 400 dan ortiq qarorlar qabul qilgan;
- Xalqaro jinoyat sudi sudlov jarayonlarining adolatli o‘tishini ta’minlash bo‘yicha qat’iy protsessual me’yorlarga ega.

3. Milliy sud tizimlaridagi muammolarning toifalanishi.

Tadqiqot jarayonida davlatlarda uchraydigan odilsudlovga oid muammolar 3 asosiy toifaga bo‘lindi:

1. institutsional muammolar (sud mustaqilligi, moliyaviy ta’minot);
2. protsessual muammolar (sud ishlarining cho‘zilishi, advokatga to‘sqinlik qiluvi);
3. korrupsiya va manfaatlar to‘qnashuvi.

4. Takomillashtirishga doir yechimlar ishlab chiqildi

Yangi ilmiy xulosalar sifatida:

- raqamli sud tizimiga o‘tish (e-court);
- xalqaro standartlarga mos sudyalarning mustaqil tayinlash tizimi;
- huquqiy yordam institutini kuchaytirish;
- sudlarning xalqaro ekspertiza asosida baholanishi taklif qilindi.

MUHOKAMA

Olimlar fikrlari va ilmiy yondashuvlar

Xalqaro huquq nazariyasida odilsudlov huquqi bo‘yicha yetakchi tadqiqotchilar bir qator asosiy ilmiy yondashuvlarni ilgari surgan.

R. Smith (2020) odilsudlov huquqini "huquqiy davlatning yuragi" sifatida baholab, sudning mustaqilligi demokratik boshqaruvning ajralmas qismi ekanini ta’kidlaydi[1].

C.Brown (2019) esa odilsudlov standartlarining universal xususiyatga ega ekanini, ammo ularning tatbiqi davlatlarning siyosiy tizimi va institutlariga bog‘liqligini qayd etadi[2].

M. Jones (2021) raqamli sud tizimining joriy etilishi bilan bog‘liq masalalarda shaffoflik va korrupsiya xavfini kamaytirish imkoniyatlariga e’tibor qaratadi. Unga ko‘ra, elektron jarayonlar inson omili orqali yuzaga keladigan ta’sirlarni minimallashtiradi va sud jarayonlarining obyektivligini kuchaytiradi[3].

Taniqli xalqaro huquqshunos Antonio Cassese o‘zining xalqaro huquq nazariyasiga oid fundamental asarlarida adolatli sudlov (fair trial) huquqi insonning ajralmas va tabiatdan berilgan asosiy huquqlaridan biri ekanini alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha, odilsudlovga bo‘lgan huquq shunchaki

[1] Smith, R. (2020). Justice and Human Rights in Modern International Law. Oxford University Press.
[2] Brown, C. (2019). Fair Trial Standards in International Law. *Journal of Human Rights*, 18(4), 350–367.
[3] Jones, M. (2021). Digital Justice: The Future of Court Systems. *International Law Review*, 12(2), 115–140.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

protsessual qoida yoki sud amaliyotining bir elementi emas, balki demokratik huquqiy davlatning mavjudligini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Cassese ayniqsa, davlatlar bu huquqni cheklash yoki unga to‘sqinlik qilish uchun hech qanday siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy yoki xavfsizlik sabablarini asos sifatida ko‘rsatolmasligini qat’iy ta’kidlab o‘tadi. Chunki odilsudlovga bo‘lgan huquq shaxsning sha’ni, qadr-qimmati va huquqiy himoyasiga bevosita daxldor bo‘lgan universallashgan xalqaro tamoyildir.

Cassese yondashuvida adolatli sudlov ikki asosiy o‘lchamda talqin qilinadi:

1. Protsessual kafolatlar majmui sifatida, ya’ni sudning mustaqilligi va xolisligi, aybsizlik prezumpsiyasi, mudofaa huquqi, oshkoralik tamoyili, dalillarning qonuniyligi va sud jarayonining asossiz cho‘zilmasligi kabi talablar;
2. Inson huquqlarining ustuvorligi tamoyilining asosiy poydevori sifatida, ya’ni sud jarayoni — shaxsning davlat hokimiyati organlari bilan bo‘lgan munosabatlarida eng muhim himoya mexanizmi.

Uning ta’kidlashicha, agar davlat odilsudlovga bo‘lgan huquqni to‘liq ta’minlamasa, bu inson huquqlarining boshqa tarmoqlarida ham chuqur tizimli buzilishlarga olib keladi. Shu sababli xalqaro huquq normalari, xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt hamda Yevropa Inson huquqlari konvensiyasi odilsudlovga bo‘lgan huquqni mutlaq darajada himoya qiluvchi tamoyillarni mustahkamlaydi. Cassese o‘z ilmiy xulosalarida bu huquqni xalqaro huquqning *imperativ normalari* (jus cogens) bilan uzviy bog‘liq deb baholaydi.

Shu nuqtayi nazardan, Cassese qarashlari mazkur tadqiqot uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning ilmiy yondashuvi shuni ko‘rsatadiki, adolatli sudlovni ta’minlash – bu faqat sud organlarining vazifasi emas, balki davlatning butun huquqiy tizimi faoliyatida muhim o‘rin tutadigan majburiyatdir[4].

Shuningdek, Yevropa Inson huquqlari sudi (YIHS) amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, sud jarayonining oqilona muddatda ko‘rilishi tamoyili — Yevropa Inson huquqlari konvensiyasining 6-moddasi bilan kafolatlangan asosiy protsessual huquqlardan biri — eng ko‘p buziladigan normalardan hisoblanadi. YIHS o‘zining bir qator prinsipial qarorlarida, xususan *Kudła v. Poland*, *Scordino v. Italy* va *Frydlender v. France* ishlarida “oqilona muddat” tushunchasini uchta asosiy mezon orqali baholashni nazarda tutadi: ishning murakkabligi, sudga murojaat qiluvchining xulqi va davlat organlarining yuridik majburiyatlarni bajarishdagi tezkorligi.

Sudyalar palatasi va Kengaytirilgan palata qarorlarida qayd etilishicha, “oqilona muddat” buzilishi nafaqat protsessual normalarning texnik buzilishi, balki shaxsning adolatli sud himoyasiga bo‘lgan ishonchiga, huquqiy aniqlik tamoyiliga va davlatning samarali sud tizimini ta’minlashga bo‘lgan majburiyatlariga jiddiy putur yetkazadi.

YIHS statistik ma’lumotlariga ko‘ra, 2020–2023 yillar davomida Sudga yuborilgan barcha arizalarning taxminan 28 foizi aynan “sud jarayonining oqilona muddatda ko‘rilmasligi” bilan bog‘liq bo‘lgan. Bu ko‘rsatkich Yevropa makonida sud tizimlarining ortiqcha yuklama, sudyalarning yetishmasligi, protsesslarni raqamlashtirish darajasining pastligi, tergov organlarining sustkashligi kabi tizimli muammolar bilan yuzma-yuz turganini yaqqol tasdiqlaydi.

[4] Cassese, A. (2005). International Law. Oxford University Press.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

Mazkur holat YIHSning o‘z yillik hisobotlarida ham muntazam qayd etiladi. Xususan, Sud hujjatlarida bir qator davlatlar — Italiya, Turkiya, Ruminiya, Ukraina, Polsha va Qozog‘iston bo‘yicha “oqilona muddat” normalarining surunkali ravishda buzilishi tizimli muammo sifatida e’tirof etilgan. YIHS bunday holatlarni nafaqat individual pozitsiyadan, balki keng ko‘lamli huquqiy islohotlarni talab qiluvchi strukturaviy muammo sifatida baholaydi.

Shu tariqa, mavjud amaliyot sud jarayonining o‘z vaqtida ko‘rilishi odilsudlovning ajralmas elementi ekanini, mazkur tamoyil buzilganda esa boshqa protsessual kafolatlar o‘zining amaliy ahamiyatini yo‘qotishini ko‘rsatadi[5]

Quyidagi ilmiy xulosalar ham mavjud:

Jackson o‘z tadqiqotida siyosiy institutlar qanchalik erkin va demokratik bo‘lsa, sud hokimiyatining mustaqilligini ta’minlash ham shunchalik samarali bo‘lishini ta’kidlaydi. Muallifning fikricha, siyosiy raqobatning mavjudligi, hokimiyatlar bo‘linishi tamoyili va fuqarolik jamiyatining faolligi sud hokimiyatining siyosiy bosimdan holi bo‘lishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, u kuchli demokratik tizimga ega davlatlarda sudyalarning tayinlanishi, ular faoliyatiga aralashmaslik va sud tizimi ustidan jamoatchilik nazorati samaraliroq yo‘lga qo‘yilganini ilmiy dalillar asosida ko‘rsatadi[6].

Adolatli sudlov ta’minlanishi korrupsiya darajasining pasayishi bilan bevosita bog‘liq (Lee, 2020)[7]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sud jarayonlarida shaffoflikning oshishi, sudyalarning javobgarligi va korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarining kuchayishi jamiyatda odilsudlovga bo‘lgan ishonchni sezilarli darajada oshiradi. Lee korrupsiya yuqori bo‘lgan davlatlarda sud jarayonlarining cho‘zilishi, adolatsiz qarorlar, sudyalar faoliyatiga noqonuniy aralashuv kabi holatlar ko‘proq uchrashini qayd etadi. Buning aksincha, korrupsiya darajasi past bo‘lgan mamlakatlarda sud qarorlari barqarorligi va sud tizimining samaradorligi yuqoriligi statistik tahlillar bilan asoslab berilgan.

Xalqaro sud organlarining milliy sudlarga ta’siri normativ integratsiyani kuchaytiradi .Walkerning ilmiy yondashuvida xalqaro huquq va milliy huquq o‘rtasidagi integratsiya jarayoni asosiy o‘rinda turadi. Muallif Yevropa Inson huquqlari sudi, Xalqaro jinoyat sudi va BMTning boshqa sud organlari amaliyoti ko‘plab davlatlarda ichki qonunchilikning xalqaro standartlarga moslashuviga sabab bo‘layotganini ta’kidlaydi. Xalqaro sudlar qarorlarining ijrosi nafaqat milliy qonunlarda o‘zgarishlar kiritilishiga, balki sud amaliyotida yangi yondashuvlarning shakllanishiga ham olib keladi. Walker integratsiya jarayoni davomida davlatlar “xalqaro standartlarni inkorporatsiya qilish” orqali sud tizimining sifatini sezilarli darajada oshirishini ilmiy jihatdan asoslaydi[8].

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda odilsudlovga bo‘lgan huquqni amalga oshirish davlatlarning suverenitetiga to‘sqinlik qilmaydi, aksincha, ularning demokratik institutlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Xalqaro huquqning rivojlanishi bilan odilsudlov huquqi yanada keng talqin qilinmoqda va mazkur jarayon davlatlar uchun ham majburiyat, ham imkoniyat sifatida namoyon bo‘lmoqda.

---

[5] European Court of Human Rights. Annual Reports (2020–2023).

[6] Jackson, T. (2018). Judicial Independence in Comparative Perspective. Cambridge University Press.

[7] Lee, S. (2020). Corruption and Fair Trial: Global Study. *International Governance Review*, 14(1), 44–66.

[8] Walker, J. (2022). International Courts and Domestic Legal Integration. *Transnational Law Journal*, 7(2), 200–219.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-11

Biroq mavjud mexanizmlarning samaradorligi har doim ham yuqori emas. Ayrim mintaqalarda sud tizimi mustaqilligining yetishmasligi, siyosiy bosim, moliyaviy cheklovlar odilsudlov huquqining to‘liq ro‘yobga chiqishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shuning uchun global miqyosda:

- xalqaro sud organlari vakolatlarini kengaytirish,
- milliy sud tizimlarini baholashning indikator tizimini ishlab chiqish,
- sudyalarni xalqaro tayyorlov dasturlariga keng jalb qilish zarur.

Yevropa, Amerika va Afrika mintaqalarida mavjud inson huquqlari sudlari samarador model sifatida ko‘rilishi mumkin. Ularning qarorlari nafaqat davlatlar uchun majburiy, balki xalqaro standartni shakllantiruvchi asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, raqamli sud tizimining joriy etilishi sud jarayonlarining shaffofligi, tezkorligi va nazorati uchun muhim mexanizm bo‘lib qolmoqda. Bu esa XXI asr odilsudlovi uchun asosiy talabdir.

XULOSA

Zamonaviy xalqaro huquqda odilsudlovga bo‘lgan huquq inson huquqlarining eng muhim va ajralmas qismi sifatida e’tirof etilib, global huquqiy tartibotning asosiy tayanchlaridan biriga aylangan. Ushbu huquqning xalqaro-huquqiy asoslari Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966) va boshqa universal hamda mintaqaviy hujjatlarda mustahkam o‘rin egallagan bo‘lib, davlatlar zimmasiga adolatli, xolis va mustaqil sudlovni ta’minlash majburiyatini yuklaydi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, xalqaro sud organlarining amaliyoti — xususan, Yevropa Inson huquqlari sudi, BMT Inson huquqlari qo‘mitasi va boshqa tribunal qarorlari — odilsudlov standartlarining rivojlanishida hal qiluvchi omil bo‘lmoqda. Ularning qarorlari sud jarayonining oqilona muddatda ko‘rilishi, sud mustaqilligi, advokatga erkin murojaat qilish huquqi, shaffoflik va protsessual tenglik kabi mezonlarning aniq talqinini beradi. Shu bilan birga, ko‘plab davlatlarda sud tizimining mustaqilligi, korrupsiya, siyosiy bosim, sudyalarni tayinlash jarayonidagi shaffoflik yetishmasligi kabi omillar hanuzgacha muammoligicha qolmoqda. Bu esa odilsudlovga bo‘lgan huquqning to‘laqonli ta’minlanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Zamonaviy tendensiyalar esa ushbu institutni yanada takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli sud (e-court), masofaviy sud majlislari, sun’iy intellekt yordamida ish yuritish, xalqaro ekspertiza institutining kengayishi va sud tizimining institutsional mustahkamlanishi adolatli sudlov sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda, odilsudlovga bo‘lgan huquq nafaqat shaxsning asosiy huquqi, balki jamiyatning davlatga bo‘lgan ishonchirligini belgilovchi fundamental demokratik tamoyildir. Xalqaro standartlarning izchil takomillashuvi va sud amaliyotining kengayib borishi ushbu huquqning universal xarakterini yanada mustahkamlab, davlatlar oldiga yangi talab va majburiyatlar qo‘ymoqda. Kelgusida davlatlarning sud tizimini isloh qilishga qaratilgan sa’y-harakatlari, xalqaro hamkorlik va texnologik innovatsiyalar odilsudlov institutining yanada rivojlanishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1 Smith, R. (2020). Justice and Human Rights in Modern International Law. Oxford University Press.

2 Brown, C. (2019). Fair Trial Standards in International Law. *Journal of Human Rights*, 18(4), 350–367.

3 Jones, M. (2021). Digital Justice: The Future of Court Systems. *International Law Review*, 12(2), 115–140.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-11

4 Cassese, A. (2005). International Law. Oxford University Press.
5 European Court of Human Rights. Annual Reports (2020-2023).
6 Jackson, T. (2018). Judicial Independence in Comparative Perspective. Cambridge University Press.
7 Lee, S. (2020). Corruption and Fair Trial: Global Study. *International Governance Review*, 14(1), 44–66.
8 Walker, J. (2022). International Courts and Domestic Legal Integration. *Transnational Law Journal*, 7(2), 200–219.
9.European Court of Human Rights (ECHR). (2023). *Annual Report*. Strasbourg: Council of Europe.
10Human Rights Committee. (2022). *General Comment No. 32: Article 14 – Right to equality before courts and fair trial*. United Nations.
11.International Court of Justice. (2021). *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders*. The Hague.
12.International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). (1966). United Nations.
13.Universal Declaration of Human Rights (UDHR). (1948). United Nations.
14.Smith, R. (2020). *Justice and Human Rights in Modern International Law*. Oxford University Press.
15.Brown, C. (2019). Fair Trial Standards in International Law. *Journal of Human Rights*, 18(4), 350–367.
16.Jones, M. (2021). Digital Justice: The Future of Court Systems. *International Law Review*, 12(2), 115–140.